

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ТРУДОВУ МІГРАЦІЮ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕАГУВАННЯ

О. А. Малиновська, д. н. держ. упр., с. н. с., заслуж. д. н. т. України,
 головний науковий співробітник відділу соціальної стратегії
 центру економічних і соціальних досліджень Національного інституту
 стратегічних досліджень

Одним із важливих наслідків карантинних заходів, введених у більшості країн світу у відповідь на пандемію COVID-19, є неможливість виїхати на сезонні заробітки та повернення в Україну трудових мігрантів. Це може призвести до посилення напруженості на національному ринку праці та збільшення навантаження на систему соціального захисту і вимагає зваженої та системної реакції держави. Заходи, спрямовані на мінімізацію ризиків від повернення заробітчан та використання позитивного потенціалу поповнення робочої сили для національної економіки, мають бути як невідкладного, так і стратегічного характеру, здійснюватися і на внутрішньополітичному, і на міжнародному рівні.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Карантинні заходи, введені більшістю країн світу, суттєво обмежили можливості міжнародної мобільності. Спричинена ними економічна криза матиме ще більший вплив на міграційні процеси. Хоча оцінити глибину наслідків закриття кордонів для ситуації в Україні наразі складно, разом з тим, очевидно, що повернення трудових мігрантів на Батьківщину, неможливість виїзду на сезонні роботи за кордон осіб, які систематично це практикували, скорочення закордонних заробітків, болісно вдарить по добробуту багатьох українських домогосподарств, посилить конкуренцію на національному ринку праці, призведе до зменшення обсягу валютних надходжень в країну. Це поглибить економічну рецесію, відтак – інтенсифікує виїзд з території держави, як тільки таку можливість буде відновлено. Водночас, повернення мігрантів може сприяти послабленню дефіциту працівників,

необхідних економіці, що може прислужитися швидшому виходу з кризи. Багатогранність наслідків пандемії для розвитку міграційних процесів вимагає зваженої та різнобічної реакції держави. Передусім необхідно **пом'якшити негативні наслідки масового повернення мігрантів** в Україну, а в перспективі – докласти зусиль до того, щоб повернення було сталим та продуктивним.

У зв'язку з цим, у короткотерміновій перспективі видається доцільним:

1. Кабінету Міністрів України забезпечити онлайн доступ «поверненців» до необхідної їм інформації, створити з цією метою відповідний урядовий портал, спеціальні сторінки на веб-порталах місцевих адміністрацій та центральних органів виконавчої влади (Мінекономрозвитку, Мінсоцполітики, Державної міграційної служби тощо), забезпечити можливість зворотного зв'язку, подання запитів та відповідей на них.

2. Міністерству розвитку економіки, сільського господарства та торгівлі України сформувані реальні оцінки чисельності «поверненців», особливо в регіонах, охоплених масовою міграцією, їхнього складу та потреб, залучивши до цієї роботи органи місцевого самоврядування, регіональні підрозділи Державної служби зайнятості.

3. Державній службі зайнятості України:

- у своїх відділеннях в областях, найбільше охоплених міграцією, організувати підрозділи або визначити посадових осіб, які б спеціально займалися консультуванням та наданням допомоги «поверненцям» у працевлаштуванні (у т.ч. на тимчасові, громадські роботи), оформленні допомоги з безробіття, вели їх облік;

- сформувані базу даних мігрантів-«поверненців», які потребують роботи, та базу даних робочих місць із тимчасовою зайнятістю, налагодити обмін інформацією та співпрацю між місцевими підрозділами Державної служби зайнятості регіонів, де мігрантів найбільше, і областей, де існує потреба у сезонних працівниках, сприяти внутрішній трудовій міграції.

4. Пенсійному фонду України у регіональних відділеннях визначити фахівців, які б надавали консультації та допомагали колишнім трудовим мігрантам у реалізації трансферу на Батьківщину прав на пенсійне забезпечення, набутих за кордоном.

5. Державній соціальній службі України активізувати роботу соціальних служб із забезпечення доступу мігрантів та членів їхніх родин до соціальної допомоги на яку вони мають право відповідно до чинного законодавства; звернути особливу увагу на осіб, які внаслідок неуспішної міграції та раптового повернення опинилися у складній життєвій ситуації.

Для **використання потенціалу повернення в інтересах країни** та запобігання подальшому виїзду за кордон доцільно:

1. Кабінету Міністрів України:

- посилити координацію діяльності у сфері регулювання міграційних проблем

як по горизонталі, так і по вертикалі, створити при Кабінеті Міністрів України постійно діючу комісію з представників зацікавлених органів виконавчої влади та місцевого самоврядування для опрацювання комплексних заходів та узгоджених дій;

- враховувати новітні міграційні виклики при розробці планів протидії кризі на загальнонаціональному та на регіональному рівнях, передусім в регіонах, охоплених наймасовішою міграцією;

- розробити державну програму реінтеграції мігрантів-«поверненців», де передбачити дієві механізми реалізації відповідних положень Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» (ст. 14);

- заохотити провідні фінансові установи країни до розробки пакету фінансових послуг, адресованих мігрантам та їхнім родинам, які б включали заходи щодо стимулювання приватних валютних переказів, певні фінансові гарантії у разі переказів заощаджень мігрантів, накопичених за кордоном;

- розробити порядок звільнення від митних зборів особистого майна, а також товарів виробничого призначення, які ввозяться в країну мігрантами-«поверненцями» для відкриття та розширення власного бізнесу.

2. Міністерству соціальної політики України активізувати переговорний процес щодо укладення угод про пенсійне забезпечення з країнами, де працюють українські мігранти, удосконалювати механізми реалізації чинних угод.

3. Міністерству закордонних справ України налагодити моніторинг ситуації на ринках праці основних країн призначення українських трудових мігрантів, становища на ньому громадян України з метою прогнозування подальшого розвитку міграційних процесів.

ОБҐРУНТУВАННЯ

Для використання позитивного потенціалу повернення мігрантів на Батьківщину та забезпечення в подальшому його сталості, як і мінімізації дестабілізуючих наслідків раптового прибуття українців з-за кордону, необхідні зважені та цілеспрямовані дії держави, як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях. Феномен міграції має бути врахованим в політиці зайнятості, інвестиційній політиці, в програмах підтримки малого бізнесу та соціального захисту населення тощо. Лише комбінація різноманітних заходів, що потребує **скоординованих зусиль різних відомств та органів влади різного рівня**, здатна забезпечити синергетичний ефект.

Першорядне значення для формування адекватної відповіді на ризики, обумовлені поверненням мігрантів, має чітке усвідомлення **обсягів репатріації**. Не можна допустити, щоб тиражування нічим не підтверджених алармістських оцінок чисельності «поверненців» викликало підозріле та негативне ставлення до них не

лише як до потенційних носіїв інфекції, а й як до чинника погіршення соціально-економічної ситуації в державі.

До формування реальних кількісних оцінок варто залучити інформацію, яку мали б збирати органи місцевого самоврядування (передусім – в охоплених найбільш масовою міграцією регіонах), здатні найбільш чітко з'ясувати не лише чисельність мігрантів, які повернулися, а й їхні характеристики. Адже цілком очевидно, що склад «поверненців», як і трудових мігрантів загалом, неоднорідний, тому розв'язання відповідних проблем потребує **диференційованого підходу**.

Основною моделлю міграційної поведінки українців є циркулярна міграція, тобто систематичні, проте нетривалі, виїзди на роботу за кордон, що чергуються з періодами перебування вдома. Наразі у першу чергу в Україну повернулися громадяни, дозволений строк перебування яких за кордоном завершувався. Враховуючи, що посилення карантинних заходів співпадає з періодом початку сезонних робіт, ще більше заробітчани не змогли виїхати на роботу за кордон. Втрати можливостей закордонних заробітків, як і раптове повернення, можуть поставити частину з них у вкрай складні життєві обставини, змусити терміново шукати роботу. Ситуація, однак, пом'якшується тим, що громадяни, які практикують циркулярні поїздки на заробітки за кордон, здебільшого планують їх поновити, як тільки з'явиться така можливість. Тому наразі в Україні вони можуть задовольнитися тимчасовими роботами, на які є попит, наприклад в перевезеннях, в доставці тощо. Враховуючи урядові плани щодо «великого будівництва», зокрема доріг, заробітчанами може бути запропонована тимчасова робота в цій галузі, а також в сільському господарстві, де сезонна потреба в працівниках завжди існує. У зв'язку з цим службам зайнятості доцільно створити базу даних мігрантів-«поверненців», які потребують роботи, а також робочих місць сезонного чи тимчасового характеру. Варто також налагодити співпрацю між регіонами, де «поверненців» найбільше, та областями з найвищим попитом на робочу силу, зокрема сезонну, сприяти внутрішній трудовій міграції.

Менш чисельною групою серед «поверненців» є мігранти, які досягли поставлених цілей, наприклад, накопичили певні кошти і в перспективі планували повернутися в Україну. Карантин та криза, втрата роботи чи зменшення зарплат прискорили реалізацію їхніх намірів. Ці особи мають заощадження, які за необхідної підтримки, можуть забезпечити їхню самозайнятість, а часом – і створення додаткових робочих місць. Вони потребують інформації щодо бізнес-можливостей, правових консультацій, семінарів з фінансової грамотності тощо, а найголовніше – кредитної підтримки своїх проєктів. В регіонах, де «поверненців» найбільше, варто було б розробити адресні програми для цієї категорії громадян. Допомогти в реалізації і водночас отримати вигоди від відкриття малого бізнесу можуть місцеві громади, якщо чітко сформулюють свої потреби та нададуть підтримку бізнесменам-початківцям.

В інтересах держави – також реалізація заходів щодо **заохочення переказів мігрантів** з-за кордону та їх інвестиційного використання. Адже повернення/невиїзд заробітчани призведе, за прогнозом НБУ, до зменшення обсягів приватних переказів в країну принаймні на 1 млрд доларів США. Йдеться, зокрема, про відкриття заохочувальних валютних рахунків для мігрантів, які переказують свої заощадження в Україну, надання фінансової допомоги для започаткування чи розширення власного бізнесу за схемою «1+1», що широко застосовується в низці країн походження мігрантів і полягає у додаванні державою одної грошової одиниці на кожну вкладену мігрантом, звільнення від митних зборів особистого майна, а також товарів виробничого призначення, які ввозяться мігрантами-«поверненнями» для відкриття чи розширення власного бізнесу тощо.

Третю групу «поверненців» складають особи старшого віку з обмеженою працездатністю, тобто такі, які, найімовірніше, не планують шукати роботу на Батьківщині. Як продемонстрував досвід фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр., це доволі вагома частка мігрантів, які повертаються в кризових ситуаціях. Таким чином, тиск на національний ринок праці реально буде меншим, ніж це можна було б очікувати, зважаючи на загальну чисельність мігрантів, які повертаються. Водночас, особи пенсійного віку потребуватимуть допомоги в оформленні пенсій, в **трансферті набутих за кордоном пенсійних прав** на Батьківщину, що важливо як для їхнього добробуту, так і для зменшення навантаження на систему соціального захисту в Україні.

Соціальні служби мають докласти зусиль для того, щоб оперативно поінформувати мігрантів, які повертаються, про соціальні виплати та пільги на які вони мають право, та допомогти в їх отриманні. Особливо важливою є допомога в оформленні зароблених за кордоном пенсій, оскільки це потребує перекладу та легалізації документів, комунікації з посольствами чи іншими офіційними установами за кордоном, що без професійної допомоги здійснити складно. У відділеннях Пенсійного фонду в регіонах, де «поверненців» найбільше, варто визначити фахівця, який би спеціалізувався на наданні відповідних послуг.

Для вироблення адекватних управлінських рішень не менш важливим, ніж оцінка чисельності тих хто вже повернувся в Україну, є **прогнозування подальших перспектив повернення**. Варто врахувати, що кризові явища в економіці призводять не стільки до повернення мігрантів, скільки до зменшення виїзду. Водночас мігранти, які добре інтегровані в країнах перебування, навіть втративши роботу, воліють перечекати несприятливі часи за кордоном, де ситуація видається кращою, ніж удома. Більше того, як свідчить досвід розвитку української міграції під час фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр., такі мігранти намагатимуться перевезти за кордон свої сім'ї. Тенденція до перетворення частини трудової міграції на постійну посилилась, причому на продовження перебування за кордоном орієнтуватимуться передусім кваліфіковані особи.

Важливо врахувати також, що українські мігранти є бажаними працівниками в багатьох країнах, де попри економічні труднощі їх намагаються утримати. Європейська комісія рекомендувала урядам країн ЄС, аби сезонним працівникам першочергово потрібних спеціальностей полегшили перетин кордону, проводячи екстрені перевірки стану здоров'я з огляду на пандемію коронавірусу. В урядовій програмі виходу з кризи в Польщі, основній країні призначення трудових мігрантів з України, передбачено можливість для іноземців, у яких під час пандемії завершиться термін віз та дозволів на перебування, легально перебувати в країні весь час карантину і 30 днів після нього. Працівникам, які працювали за трудовими угодами на підприємствах, змушених припинити свою діяльність через коронавірус, виплачуватиметься 80 % зарплати, а тим, хто уклав з працедавцем угоди підряду, таких серед українців більшість, – 80 % мінімальної зарплати. Великі польські рекрутингові агенства за власний рахунок створили кілька пунктів де працівники, які прибувають з України, можуть перебути період обов'язкової обсервації перед тим, як приступити до роботи.

Хоча, очевидно що частина українських мігрантів за кордоном втратить роботу, не всі країни перебування та не всі галузі економіки постраждають від кризи однаковою мірою. Поряд із вивільненням працівників із сфери туризму, готельно-ресторанного бізнесу, попит на послуги з догляду і піклування, наданням яких за кордоном зайнята значна частина українських жінок-мігранток, залишиться високим, збільшуватимуть зайнятість логістичні та торговельні компанії тощо.

Із сказаного випливає, що повернення мігрантів в Україну не набуде масового характеру, може бути лише тимчасовим. Більше того, якщо економічна ситуація в країні погіршиться, а в країнах призначення відновлення економіки відбуватиметься успішно, трудова міграція за кордон посилиться.

Адекватні передбачення подальшого розвитку процесу повернення мігрантів потребують детальної інформації щодо економічної ситуації в окремих країнах призначення, становища, яке посідають там на ринку праці українці, їхніх настроїв. Надати таку інформацію можуть українські дипломатичні установи за кордоном. Вчоргове актуалізується потреба в наявності у складі дипломатичних місій фахівців з міграції та соціального захисту мігрантів, про що неодноразово йшлося і в офіційних документах, і у висновках експертів.